

UDK 82.0:929 Čop M.

Marko Juvan

Filozofska fakulteta v Ljubljani

POGANJKI LITERARNOZGODOVINSKE METODE V ČOPOVI LITERATURI SLOVENCEV

Čopova Literatura Slovencev (1831) se odmika od bio-bibliografske zasnove in približuje slovstvenozgodovinski. S tega vidika jo je mogoče včleniti v razvoj slovenske slovstvene zgodovine in razložiti preureditev Čopove predloge v Šafaříkovi *Geschichte der südslawischen Literatur* (1864).

Matija Čop's *Slovene Literature* (1831) deviates from the bio-bibliographical concept towards the literary-historical one. Viewed in this light it is linked into the evolution of the Slovene literary history and its rearrangement in Šafařík's *Geschichte der südslawischen Literatur* (1864) is explained.

0 Komaj si je mogoče razložiti, da kljub nesporni in v literarni zgodovini že dolgo utrjeni veljavi Matija Čopa njegovo delo vse doslej ni dočakalo popolne znanstvenokritične izdaje.¹ Mogoče je tega kriv stereotip (ki ga je spočel Prešeren v svojem epigramu o ljubljanskem dihurju in ki se je bolj ali manj prijel tudi v literarnozgodovinskih delih) o pretežno sprejemalni, študijski, pred javnim delovanjem zadržani Čopovi naravi, ki naj bi toliko bolj blagodejno delovala v zasebnih stikih, v oblikovanju romantičnega kulturno-estetskega programa. Njegovo delo je res pretežno pisemsko, vendar bo potrebno vsaj nekoliko popraviti tudi sliko o njem (Čopov javni nastop v črkarski pravdi je namreč že bil pozorno ovrednoten — prim. eno novejših sintez in poglobitev dognanj Žigona, Slodnjaka idr. v Kos, 1979: 145—170). Razlogi za to so sledeči: (a) v njegovi korespondenci se jasno kaže, da pisma kljub zasebni naravnosti k naslovniku posamezniku po tipu sporočanih informacij večkrat niso zasebna; pismo je torej sredstvo, ki nadomešča druge občevalne kanale (zlasti manjšo mrežo ustreznih revij ali institucionaliziranih mednarodnih srečanj, npr. simpozijev) pri izmenjavanju sporočil o literarnih, literarnozgodovinskih in teoretičnih, kritičnih, kulturnih in znanstvenih vprašanjih — to je bilo med izobraženci tudi še v Čopovem času običajno;² (b) ta sporočila niso le goli, nereflektirani podatki, ampak se pogosto dvignejo na raven kritičnega, literarnoestetskega, teoretičnega in zgodovinskega razmisleka oziroma interpretacije korespondenčnih tem;³ (c) nekatera Čopova pisma so

¹ Poleg desetih objav njegovih pisem od 1897 do 1961 (nobena od njih ni bila popolna), so bili do izdaje Pisem Matija Čopa (ur. A. Slodnjak — J. Kos, 2 knjigi. Ljubljana: SAZU, 1986) objavljeni trije knjižni izbori njegovega dela: 1935 ga je bolj za šolsko rabo uredil A. Pirjevec, 1973 za zbirko Naša beseda J. Kos, ki je 1983 za zbirko Kondor priskrbel do takrat najobsežnejši izbor.

² »Potreba pismenega občevanja učenjakov z učenjaki je bila zelo velika, ker le tem potem je bilo mogoče zvedeti najhitreje o literarnih novostih in vobče o duševnem življenju tujega naroda. /.../ Kopitarjeva pisma so cele razprave, ki obsegajo pogosto več pol, Miklošičeva pa so le kratka prijateljska sporočila ter obsegajo večinoma le nekaj vrstic.« (Kunšič, 1899: 77).

³ Zato se je dalo na njihovi podlagi rekonstruirati Čopovo literarnoestetsko obzorje, nazor ipd. (npr. Kos, 1979).

služila tudi kot gradivo za kasnejšo javno objavo; bila so torej namenjena širšemu, javnemu krogu naslovnikov, čeprav posredno — tega se je Čop tudi zavedal.⁴

Objava Čopove *Literature Slovencev*⁵ je še zlasti pomembna. Prvič v celoti in znanstvenokritično predstavlja to Čopovo delo, čeprav v tem ni čisto dosledna — manjkajo predvsem nemški izvornik, dodani seznam Zoisovih carniolan (prim. Kunšič, 1899: 129), komentar s podrobnejšimi opombami, zamujena pa je tudi priložnost, da bi objavili ali vsaj opisali Čopov prepis tega gradiva, ki ga je z naknadnimi dopolnitvami 1832 že mislil sam knjižno izdati, a tega ni storil (delo se nahaja v danes ne tako nedostopni leningrajski knjižnici). Kunšič je *Literaturo Slovencev* 1899 le dokaj natančno opisal, navajal pa je v glavnem tiste odlomke, ki so bili v izdaji Šafárikove *Zgodovine južnoslovanske literature iz 1864* izpuščeni. Poslej se bo torej mogoče rešiti zadreg, ki so nastajale z mešanjem Čopovega in Šafárikovega besedila; le-ta je Čopa res obsežno citiral, se opiral na njegove informacije ali predlagane vire, vendar vseeno ne gre objavljati odlomkov iz Šafárikovega dela pod Čopovim imenom.⁶ Potrebno je namreč upoštevati njegove posege v Čopovo besedilo — izpuste, prerazporeditve, vstavke —, ki zlasti pri novejših piscih niso zgolj formalni, ampak tudi vrednostni (prevrednotenja), nasploh pa so konceptualni. V Čopov rokopis za Šafárika je kakih tridesetkrat posegel tudi Kopitar, vendar skoraj izključno s kratkimi, za temeljni zaris nebitvenimi opombami pravopisnega, etimološkega, bio- in bibliografskega značaja. Pomembnejša je le njegova trezna črta Čopove vznesene oznake njegove slovnice (češ da je »delo slovniškega genija« itd. — Čop, 1986: 107). Vprašanje pa je, koliko je Kopitar s svojimi nazori in stališči vplival na Šafárikovo obdelavo Čopovega gradiva (prim. Kopitarjeve dostavke k Čopovim pismom Šafáriku). — Lotimo se lahko tudi orisa konceptualne zasnove *Literature Slovencev*, kriterijev, načinov izbiranja, urejanja, vrednotenjskega in razlagalnega reflektiranja slovstvenih pojavov preteklosti, rekonstruiramo njegove implicitne metodološke, tematične in zgodovinske predstave oziroma »paradigmo« ter jo skušamo umestiti v razvoj slovenske literarne zgodovine.

1 Po dialoški komunikacijski usmerjenosti (naperjenost na naslovnika posameznika), po nekaterih oblikovnih lastnostih (npr. naslovitev, obračanje na slovniško drugo osebo, sicer naknadna datacija) je Čopova *Literatura Slovencev* posebna zvrst epistolarnega besedila — intelektualno estetsko razpravno pismo. Zvrstno je podobno večini njegovih pisem oziroma njihovi močni potezi (kjer se v pismih mešajo z njo informacije zasebnega tipa) — gre za izmenjave biografskih, bibliografskih podatkov, za opise knjig, za refleksije o piscih, leposlovnih, znanstvenih in filozofskih delih, kulturnih in estetskih ter literarnoteoretičnih in zgodovinskih problemih. Od tega pisemskega žanra

⁴ Takšni so bili njegovi dopisi o leposlovnih in jezikoslovnih novostih avstrijskih Slovanov ter poročilo o vsebini angleške antologije poljske poezije za Lvovske Rozmaitości (Stefan, 1985). Posredno namenjenost javni objavi razkriva že naslovitev Čopovega »pisma« Šafáriku: »Gospodu dr. Šafáriku (P. J.) za slovenski del *njegove Geschichte der slaw. Sprache u. Lit.*« (Čop, 1986: 13; podč. M. J.). Čop svoje (delno) avtorstvo skriva za drugo ime.

⁵ Ta naslov (*Literatur der Winden*) na prvi strani rokopisa iz 1831 je Šafárikov.

⁶ Tako A. Pirjevec kot J. Kos sta Čopovo gradivo prevzemala po Šafárikovi objavi iz 1864 (Kos 1983 tudi po Kunšiču), ki se od Čopovega rokopisnega besedila v marsičem razlikuje ravno pri izbranih odlomkih.

se Literatura Slovencev loči predvsem po izjemni dolžini (104 strani — Kunšič, 1899: 79) in po nekaterih posebnih značilnostih, ki opozarjajo, da je besedilo posredno namejeno objavi, širšemu naslovniškemu krogu (členitev gradiva po poglavjih, geselska ureditev, napotki Šafáriku, kako naj kaj formulira — strategija torej, ki računa na javni odmev izjav, npr. o janzenizmu, o Zupanu, o Ravnikarju).

Zgradbena zasnova Literature Slovencev je bio-bibliografski pregled slovenskega slovstva (prim. Kos, 1983: 204, Kmecl, 1971: 99): kronološka razvrstitev piscev, njihovih biografskih podatkov in del z eventualnimi opisi in izvlečki.⁷ To dokaj togo obliko pa Čop marsikje razrahlja in jo skuša nadgraditi.

2.1 Bio-bibliografska zasnova Literature Slovencev je bila prilagojena Šafárikovim željam oziroma načrtom,⁸ do katerih je imel Čop načelne pomisleke že ob pisemski kritični oceni njegove prejšnje slovstvene zgodovine.⁹ Ker so bili Šafárikovi okvirji preozki za njegov spoznavni, razlagalni in vrednotenjski horizont, je skušal bio-bibliografski obrazec na več mestih preseči: (a) s periodiziranjem posameznih kronološko razvrščenih slovstvenih pojavov in perio-

⁷ V grobem je Čopova Literatura Slovencev urejena takole: (a) v Predhodnih opombah (s. 11–12) pojasnjuje: zgradbeno zasnovo (»kronološka pot«), da pri izboru upošteva tudi drugojezična dela, kakšna je njegova pravopisna odločitev pri transkripciji lastnih imen idr. Na kratko oriše posebnosti slovenščine (s. 15–19); (b) od reformacijskih piscev (s. 20–35) posveča večjo pozornost Trubarju, Dalmatinovi Bibliji kot glavnemu delu protestantske književnosti in Khislu, na koncu pa obravnava obdobje na kratko označi; (c) Protireformacija je naslov naslednjega razdelka, ki pa pokriva le del »druge dobe« od Hrena do Pohlina. Protireformacijo označi že na začetku, glavne poteze vseh treh dob pa šele v daljšem periodizacijskem razglabljanju pred Pohlinom (s. 58–61). Obravnava Hrena, jezuite v Ljubljani, ki so v šolstvu zanemarjali slovenščino, Schönleba in Valvasorja kot za svoj čas izobražena, razgledana domoljuba, Kastelca, Svetokriškega, Hipolita in Rogerija, Basarja, Stržinarja kot pisca ene izmed cerkvenih pesmaric, ki so izirnjale ljudsko pesem, Paglovca, Popoviča in Lavrenčiča; (c) Pohlina postavi na čelo »tretje dobe« (s. 61 in sl.), ki jo uvodoma označi; poudari Devovo in Pohlinovo izdajanje Pisanic; »tretjo dobo« deli na Spise nekaterih učencev patra Marka in Spise iz Pohlinovega obdobja (ki ne slede njegovim naukom); pomembnejša so Čopova razpravljanja o janzenizmu (prinesel »bolj očiščene religiozne nazore«), Akademiji delavnih, o Japelj-Kumerdejevem prevajanju biblije. Zoisa ima za središčno osebo naslednjega, popohlinovskega obdobja (o katerem pa izrecno ne govori). Pri Linhartu obširneje razlaga, da je skušal »za domačo literaturo zbujati zanimanje bolj izobraženih«. Vodnika ceni bolj kot kulturnega delavca, do njegovega pesništva je zadržan (sproti oriše še šolske in druge kulturnozgodovinske razmere v času Ilirskih provinc). Kopitarja slavi kot »slovniskega genija«, pri Ravnikarju pa je tudi polemičen do njegovih jezikovnih nazorov in prakse (pretirano opiranje na kmeta in njegov jezikovni obseg). Pri Jarniku in Staniču omenja tudi njune prevode in izvirne pesmi. Kronološki pregled konča s Kranjsko čbelico. Med čbeličarji najboljše obravnava Prešerna (z vidika uspešnega uveljavljanja različnih tujih umetelnih pesniških oblik); (č) sledijo še razni sezname. Novejše slovstvo severnih in vzhodnih Slovencev na Štajerskem. Viri slovenske slovstvene zgodovine (Frisch, Kopitar, Valvasor, Schnurrer, Pohlina), Tiskanje slovenskih knjig. Zanimivejša sta razdelka o kranjskih ljudskih pesmih (s. 147–149) in o različicah slovenskega narečja (s. 162–164).

⁸ Za dopolnitev slovenskega dela svoje južnoslovanske literarne zgodovine si je 1827 želel predvsem popoln katalog pisateljev s kratkimi biografijami in pravnimi naslovi knjig. Ta želja je bila prek Kopitarja posredovana Čopu (Kos, 1986: 167).

⁹ Nista mu ustrezala ne zgradba (»gradivo /je/ skrbno zbrano, vendar še ne predelano v ubrano celoto«) ne nesodoben način vrednotenja (»tudi estetska sodba pisatelja ni na sodobni ravni estetike«). Pismo Saviu, 1. 5. 1828 (Čop, 1983: 32).

dizacijskimi poimenovanji (reformacija, protireformacija, spisi Pohlino ve do be, prva, druga, tretja do ba); (b) s sintetičnimi oznakami konstitutivnih značilnosti posameznih obdobij po stalnem, pretežno »formalnem« periodizacijskem modelu (gl. 2.4); (c) z — večkrat opombarskimi — zgoščenimi pregledi daljših časovnih odsekov po posameznih vidikih (npr. o kulturotvornih skupinah, inštitucijah, idejnih tokovih — o jezuitih, janzenistih in janzenizmu, o šolstvu, razvoju bralnih navad, o usodi posameznih zvrsti — npr. cerkvenih pesmi, pratike itd.); (č) z vrednotenjskim modelom, ki slovstvene pojave presoja glede na njihovo jezikovno kvaliteto, funkcijo v oblikovanju popolne in diferencirane nacionalne književnosti ter kulture (gl. 2.3); presoja estetskih kvalitet, ki se je loteva zlasti ob pesniških besedilih, sicer ne temelji na ekspliciranih kriterijih, jo pa relativizira in historizira s pojmom »okusa« ter z vzporejanjem z besedili sorodne zvrsti, namembnosti, kulturne ravni (npr. ob Pisanicah); (d) z zametki kavzalno-genetičnega razlaganja slovstvenih pojavov, ko povezuje spremembe v družbenem nizu s spremembami v literarnem (ob ljudskih pesmih); (e) z implicitnimi predstavami o slovstvenem razvoju, ki kažejo tudi sledi programskega »najstva«, in jih je mogoče povezati s schleglovsko estetiko in literarno zgodovino (gl. 2.3).

Vse to, s čimer Čop sporadično presega bio-bibliografski tloris, sega že v območje literarnozgodovinske metode. Le-ta se je pričela oblikovati ravno z iztekom 18. in v 19. stoletju. Čopa je zanimanje za evropske literature (prim. Kos, 1981: 37—45) seveda zaposlilo tudi s študijem besedil, ki se na literarna dela nanašajo, s tem da jih izbirajo, evidentirajo, opisujejo, razlagajo, vrednotijo itd. in s svojimi »urejevalnimi tezami« (Darasz, 1982: 102) omogočajo orientacijo v neki narodni književnosti kot posebni entoti. Gre za razvijajočo se evropsko literarno zgodovino, ki jo je Čop torej poznal.¹⁰ Posebej je bilo opozorjeno na njegov odnos do Bouterweckove Zgodovine poezije in govornišva do konca 13. stoletja (1801—1819) in F. Schleglove Zgodovine stare in nove literature iz 1812 (prim. Kos, 1979: 79; Paternu, 1974: 170, 175).¹¹

2.2 Literarna zgodovina se je kot posebna zvrst obliterarnih besedil formirala v 18. in 19. stoletju z združevanjem poprejšnjih zvrsti obravnavanja literature — ta erudicija je imela dolgo tradicijo vse od antike naprej (biografija, bibliografija, tekstologija, kritika in hermenevtika oz. interpretacija — prim. Rečnik književnih termina, 1985: 279). V povezavi z razvojem literature in zavesti o njej so se oblikovale tudi teoretične predstave, ki so to združevanje privedle od eklektičnega kompilatorstva enciklopedično-polihistske vrste do »sinteze« s svojo lastno notranjo logiko in ureditvijo — do »prave« literarne zgodovine. Te predstave so se oblikovale sicer postopno, a so obenem tudi skladniki literarnozgodovinske metode na sinhroni ravni: (a) zavest o obstajanju posebne nacionalne književnosti (že od poznega srednjega veka in humanizma dalje), (b) zavest o posebnosti lepe književnosti v primerjavi z ostalim slovstvom (od rojevanja estetike v obdobju razsvetljenstva), (c) pojmovanje časovnega razvoja kot zakonitega procesa (že pri Vicu sredi 18. stoletja) in

¹⁰ V njegovi korespondenci so omenjene (poleg Schleglove in Bouterweckove) sledeče literarne zgodovine: Ginguénéjeva italijanska (1811—19), de Sismondijeva o srednjeveških italijanskih republikah (1807—08), Wachlerjev Poskus splošne literarne zgodovine (1793—1801), Barantova francoska, Bentkowskega poljska (1814) itd.

¹¹ Natančna primerjava Čopove Literature Slovencev z evropskimi vzorci je še odprto vprašanje.

vpeljava historizma v interpretacije kulturnih pojavov (zlasti od romantike dalje), (č) kavzalnogenetično razlaganje slovstvenih pojavov (prim. Rečnik književnih termina, 1985: 280—281). Naštete sestavine literarnozgodovinske perspektive tudi Čopu niso bile tuje: za (a) pričajo konceptualni, razlagalni in vrednostni pomisleki, ki jih je moral razčiščevati pred pisanjem *Literature Slovencev* in med njim (gl. 2.3), za (b) med drugim njegova znana refleksija, da »roman ne spada ne v področje zgodovinopisja ne v področje morale, temveč v področje poezije« (pismo Saviu, 21. 3. 1828 — Čop, 1983: 30), za (c) bi lahko govorilo njegovo poznavanje Vica (Čop, 1983: 40) in Schleglove literarne zgodovine ter historiziranje estetskih sodb s pojmom »okusa«, za (č) pa njegova razlaga ljudskih pesmi.

Literarnozgodovinska paradigma se je izoblikovala vzporedno s procesom osamosvajanja lepe književnosti: obdobju slovstva oziroma pismenstva je ustrezala kronika, književnosti pa drugače urejena literarna zavest — književna zgodovina (Darasz, 1982: 102). Tudi to, da je Čopova *Literatura Slovencev* nastala kmalu po Kranjski čbelici in prvih Prešernovih pesniških nastopih, se pravi ob zastavkih konstituiranja slovenske poezije kot poezije (prim. Paternu, 1981), kaže na ugodne pogoje za preseganje bio-bibliografske kronikalnosti in zametke literarnozgodovinskega pristopa.

Kakšen je literarnozgodovinski vzorec, nam lepo ponazorijo opredelitve predmeta in metode književne zgodovine, kakršne so se oblikovale v njenem dolgo prevladujočem in vplivnem razvojnem modelu — pozitivizmu. I. Grafenauerju je predmet slovstvene zgodovine »razvoj in rast« predvsem »poetiške literature« (znanstvenega in ostalega slovstva pa le toliko, kolikor izraža »duha časa« in vpliva na literaturo) v zvezi z »narodovim dušnim življenjem« (Grafenauer, 1909: 1). Kasneje je še jasnejši: predmet slovstvene zgodovine je »slovstvo, ki ga je storil slovenski narod, in njega časovno zaporedni vzročni razvoj«; le-tega skuša razložiti »iz kulturnih in družbenih razmer naroda in časa (...) in iz osebnosti« in »prikazati celotno rast (...) tega, kar je lepotno in duhovno dragocenega v slovstvenem snovanju narodnega občestva« (Grafenauer, 1973: 13). Značilnosti in funkcije nacionalne književne zgodovine bi potemtakem bile: (a) evidentiranje in uzaveščanje korpusa besedil nekega naroda ter s tem vzpostavljanje kulturnozgodovinskega spomina kot prvega pogoja narodove identifikacije; (b) oblikovanje kanona pomembnih avtorjev in del, ki je rezultat selekcije in večkrat funkcionalizirane vrednostne hierarhizacije gradiva (prim. Darasz, 1982: 101—104); (c) zgodovinsko-razvojni vidik, ki je pogosto dopolnjen s teleološko perspektivo (»rast« literature k vse večji popolnosti oziroma njeno približevanje k domnevemu idealu, cilju); (č) kavzalno-genetična logika (iskanje »vzrokov« za literarne pojave v literarnem ali zunajliterarnih nizih). Za literarno zgodovino tipičen izraz razvrščanja literarnega gradiva preteklosti, ki ga vzpostavlja tudi način njegove razlage, je periodizacija.

Ob tej teoretično poabstraktni metodološki »ideologiji« narodne književne zgodovine se da vsaj približno izmeriti, kje in koliko se ji Čop približa, ter nakazati, iz kakšne predzgodovine te oblitarne zvrsti na Slovenskem je lahko izhajal in kaj ji je prispeval za naprej.

2.3 Pri evidentiranju oziroma izboru korpusa besedil narodovega slovstva je Čop, ki se je poprej študijsko ukvarjal bolj z evropskimi književnostmi kot s slovensko, naletel na posebne probleme. Težave so bile že s samim zbiranjem

gradiva, da je »vse te knjižice etc. nalovil« in napravil seznam, posebej zato, ker pred sabo ni imel zanesljive literarnozgodovinske opore (po izjavah v pismu Šafáriku — Čop, 1983: 48). V primerjavi s tujimi, razvitimi književnostmi, ki jih je mogel že sprejemati na romantičen, estetski način (Kos, 1981: 37—45), se mu je slovenska literatura pokazala kot nepopolna (po namembnosti predvsem »kmečka«; ne premore niti »romančkov« ali dram — Čop, 1983: 47—48, pismo Šafáriku), po številu del neobsežna (»redke kranjske bukvice« — n. m.), predvsem pa estetsko revna, saj skoraj ni bilo del z avtonomno estetsko vrednostjo, leposlovja *sensu stricto* (prim. Kos, 1979: 131—132). Od tod izvira Čopova konceptualna zadrega, ki jo je izrazil v pismu Kopitarju: »Ali pa naj mogoče estetsko presojam naše patre Basarje in od Svetega Križa ali naštevam posamezne izdaje evangelijev, katekizmov, Tomažev Kempčanov etc.« (Čop, 1983: 59). Samo gradivo je torej bolj vsiljevalo kronikalni bio-bibliografski koncept, ki naj popisuje pač vse slovstvo počez, kot pa literarnozgodovinsko osredotočenje na pomembna dela lepe književnosti.

Čop se je — glede na neliterarni in literarni zvrstni repertoar — odločil zajeti vse slovstvo, vendar mu je zavest o estetski avtonomnosti leposlovja narekovala pozornost do pojavov, ki so jo pripravljali (pri Khislu, Hrenu, delno Rogeriju, Pisanicah in Linhartu), in vzpostavljane estetskega vrednostnega kriterija (»poetičnost«) zlasti ob verzificiranih besedilih.¹² Čeprav uvodoma predstavi nekaj značilnosti slovenskega jezika (ki je substrat narodovega slovstva) in kasneje z vztrajnim upoštevanjem jezikovnega vrednotenja pojavov pozornost usmerja k besedilom, napisanim v slovenščini, dosledno obravnava tudi drugojezična besedila avtorjev s slovenskega etničnega ozemlja. S tem ne zaide v — sicer kasnejšo — »avtarkistično« konceptijo nacionalne literarne zgodovine, pogosto zlasti v njenih šolskih in drugih ideoloških aplikacijah.

Še zgovornejša kot zvrstna in jezikovna pa je časovna določnica nabora oziroma izbora besedil, posebej v povezavi z vrednotenjem in pomembnostnim hierarhiziranjem; kaže namreč med drugim tudi to, kje literarni zgodovinar kot posebni glasnik književne zavesti nekega časa za nazaj vzpostavlja izhodišča tiste tradicije, ki je zanj relevantna. Čop začne svojo Literaturo Slovencev z reformacijo, torej z obdobjem, ko slovenski jezik postane jezik knjige (kar je povezano z oblikovanjem jezikovne knjižne norme, z večjo pomembnostjo in razširjenostjo objavljenih tiskanih del, z nastavki prve vrstne diferenciacije v okviru religijske namembnosti, s porastom izobrazbe in narodne zavesti itd.); s tem se vzpostavljajo tudi izhodišča za kontinuiteto slovstvene dejavnosti (zato Čop opozarja na vmesna mrtvila). Kronološki pregled končuje s Kranjsko čbelico, torej s sodobnim podjetjem, ki mu je bil

¹² Dvakrat s citiranjem prikaže primere iz tradicije latinske posvetne priložnostne verzifikacije: pri Khislu dve slavnostni pesmi, iz katerih je »mogoče soditi o omiki neke dobe« (Čop, 1986: 33), pri Hrenu pa njegovo voščilno novoletno pesem (n. d.: 37). Omenja tudi Zizenčelijevu slovensko priporočilno pesem k Valvasorjevi Slavi (n. d.: 39). Citira odlomek iz Rogerijeve pridige kot primer njegove »nenavadne načitanosti« in »okus(a, ki) ustreza njegovi dobi« (n. d.: 51, 52). Estetsko kot slabo »rimarijo« zavrne Stržinarjevo cerkveno pesmarico (n. d.: 47) in Lavrenčičevo misijonsko (tu vrednoti primerjalno, glede na nemške duhovne pesmi 17. stoletja; n. d.: 56). Z estetskega stališča ne prizanese niti Pisanicam, a sodbo relativizira s primerjalnim in časovnim vidikom (n. d.: 67). Razmeroma dobro jo odnesejo Japljeve, z janzenizmom nadahnjene pesmi (n. d.: 90).

tudi sam zavezan; tedaj književnost že hoče zaživeti v svoji avtonomni estetski funkciji in se recepcijsko opirati na bolj izobražene bralce. Ta zgolj časovna odločitev za zajemanje gradiva od reformacije do čbeličarjev je že osnova za Čopovo implicitno vizijo slovenskega slovstvenega razvoja, ki postane določnejša z upoštevanjem njegovega hierarhiziranja in vrednotenja pojavov.

Avtorje in dela hierarhizira z dolžino bio-bibliografskih člankov (npr. Dalmatin — Megiser, Svetokriški — Rogerij, Pohlin — Zelenko, Japelj — Škrinjar, Linhart in Vodnik — Šmigoc), manj površinsko in bolj premišljeno pa s pomembnostnimi in vrednostnimi oznakami.¹³ Tu lahko vidimo zametek kasnejšega literarnozgodovinskega kanona, čeprav ga Čop sam še ni dosledno izdelal. Kanon je rezultat literarnozgodovinske metode, kadar je ta ideološka tako, da skuša izbrati in izpostaviti tiste slovstvene pojave preteklosti, ki naj bi vsebovali, zastopali in potrjevali vrednote, potrebne in uporabne v zgodovinarjevi sedanjosti. Čop seveda ni šel tako daleč, vendar je njegov aktualni literarnoestetski in kulturni program implicitno vpisan tudi v vrednostne in razvojne modele Literature Slovencev.

Bolj torej izpostavlja tiste pojave slovstvene preteklosti (oziroma jim daje posebno vrednost), ki so prispevali k enotjenju, normiranju, kultiviranju, regionalni in funkcijski širitvi slovenščine.¹⁴ Za tem literarnozgodovinskem početjem je aktualno ozadje: Čopovo zoperstavljanje monolitni jezikovni normi, oprti na nepopolno in nerazvito »kmečko« kulturo, v imenu uveljavljanja tudi višjih jezikovnih zvrsti, ki se opirajo na občevanje izobražencev (prim. pisma Kopitarju, Čelakovskemu in zlasti njegovo znano naziranje v Slovenski abecedni vojski, da »besedna čistost in slovnična pravilnost (...) še malo ne obsegata vse izoblikovanosti jezika«, ki ne more ostati omejen na »pojme preprostega kmeta«, ampak mora zaživeti tudi »v višjih krogih življenja in znanosti za sporočevalno orodje« — Čop, 1983: 67, 83, 115). Ta aktualni vidik je najopaznejši pri Čopovih ocenah Pisanic, Linharta, Ravnikarja in Kranjske čbelice. Prav tako »formalen« kot jezikovni kriterij je tudi

¹³ Nekaj primerov: Trubar mu je »za Kranjsko v več pogledih nenavadno važen mož« — kot »izumitelj kranjske pisave«, »prvi začetnik ali vsaj najodličnejši pripravljalec reformacije v tej deželi«, ki je imel »sploh veliko sličnosti z Luthrom« (Čop, 1986: 22). Dalmatin, ki je bil »bolj učen kakor Trubar«, je bil prevajalec Biblije, »poglavitnega Dalmatinovega dela in slovenske protestantske literature sploh« (n. d.: 25, 27). Hren mu je »glavni protireformator« (n. d.: 36, 37). Kastelec »prvi, ki je skušal na posvetnega katoliškega bralca vplivati s tiskano besedo« (n. d.: 40). Pohlin kljub kritičnim zadržkom »tvorec nove dobe« (n. d.: 61). Pisanice »prvi znani poskus kranjske učene posvetne poezije« (n. d.: 67). Zois je »pomembno vplival na prizadevanja slovenskih pisateljev« (n. d.: 99). Linhart ima velike zasluge za domačo zgodovino in slovstvo (n. d.: 96). Vodniku brez lastnega navdušenja priznava veljavo »vodilnega kranjskega pisatelja« od devetdesetih let 18. stoletja dalje (n. d.: 100) itd.

¹⁴ V tem smislu npr. pozitivno oceni reformacijo, ki je bila »povod (kavzalno sklepanje! — op. M. J.), da so domači jezik začeli pisati, ga dajati na svetlo v obsežnih delih« (Čop, 1986: 33). Do »druge dobe« (zlasti do jezuitov, ki »niso prispevali nič drugega kakor nekaj nepomembnih nabožnih knjižic«, povrh jezikovno kar najslabših) je zato kritičen: v njej se razen redkih izjem za jezik »nikdo ni prizadeval, nikdo ni mislil na njegovo omiko, ali vsaj na čisto zajetje iz ljudskih ust« (n. d.: 61). V »tretji dobi« je jezik spet deležen večje pozornosti, slovniško normiranje je bilo celo pre-pogosto (n. m.). Za regionalno širitev slovenskega knjižnega jezika sta mu bila zaslužna Jarnik in Stanič (n. d.: 112—114, 125—126). S stališča potrebe po kultiviranosti jezika (tj. razvijanju njegovih višjih zvrsti) je polemiziral z Ravnikarjevim pojmovanjem norme oziroma knjižnega jezika (n. d.: 116).

zvrstni vrednostni model, ki je z njim v tesni zvezi: afirmira namreč pojave, ki so prispevali k zvrstni in namembnostni diferenciaciji slovenskega slovstva,¹⁵ posebej tiste, ki so dosegali zahtevnejšo raven književne kulture, kot je zgolj kmečka, in zahtevali »učeno« produkcijo ter izobražensko recepcijo.¹⁶ Zadaj je Čopovo aktualno prizadevanje pridobiti izobražence za vstop v slovenski kulturni krog, v katerem bi lahko izoblikovali zvrstno kompletno, se pravi razvito literaturo (prim. pisma Šafáriku, Kopitarju, Čelakovskemu, Slovensko abecedno vojsko — Čop, 1983: 48, 66, 83, 116—117). Posebno pozornost v tem okviru je namenil posameznim pojavom konstituiranja leposlovne tradicije.¹⁷ Poleg tega je cenil tudi pojave, ki so utemeljevali pozitiven odnos do slovenščine, prispevali k narodovi zgodovinski zavesti, a tudi tiste, ki so pričali o širših recepcijskih obzorjih, razgledih po tujih slovstvih.¹⁸

V posameznih refleksijah slovstvenega gradiva se kaže implicitni vrednostni in literarnorazvojni model, ki vsebuje celo sled teleološke perspektive: od »revne«, nepopolne kulture in literature k razviti in popolni, od nabožnega, kmečko-duhovniškega, poljudnega in funkcionalnega k posvetnemu, »učenemu«, izobraženskemu, estetskemu, od jezikovnega barbarstva prek enotne, a monolitne norme, do jezikovne kultiviranosti. Ti modeli so v tesni zvezi z njegovim romantičnim programom, zlasti s tisto njegovo razsežnostjo, ki se je opirala na vzorec bratov Schleglov (upoštevanje kriterija jezikovne kultiviranosti, uvajanje zahtevnejših oblik v nacionalni zvrstni repertoar itd. — prim. Paternu, 1974: 163, 164, 167, 170, 173, 175; tudi Kos, 1979). Takšna vizija se kajpada ni mogla popolnoma ujemati z danim gradivom (Čop ga z njo tudi ni nasiljeval), je pa — razen na vrednotenje posameznih pojavov — vplivala

¹⁵ To se kaže npr. ob oznaki, da je Hren izvajal »protireformacijo samo ustno, v tisku pa je postavil protestantskim prevodom, postilam, pesmaricam in katekizmom nasproti samo eno knjigo Evangelijev in listov« (Čop, 1986: 37) — torej večja zvrstna pestrost reformacije proti protireformaciji.

¹⁶ Takšne so njegove ocene Dalmatina in njegovega prevoda biblije (gl. op. 13), Rogerijevih pridig (gl. op. 12), zlasti pa Pisanic in Kranjske čbelice (gl. op. 17), Linhartovega zgodovinopisja in komedij (Čop, 1986: 96), Zoisove dejavnosti (n. d.: 99—100), Vodnikovih Lublanskih novic (n. d.: 104), Kopitarjeve slovnice (n. d.: 107—108) itd.

¹⁷ »Nekaj beletrističnega za bolj izobražene« (Čop, 1986: 61) je pojav »tretje dobe«: v Pisanicah je videl predhodništvo svoji lastni konceptiji »učene poezije« v sklopu romantičnega programa, kakršen se kaže v njegovi javni oceni Kranjske čbelice (prim. Paternu, 1974: 163); zato je do pojava kljub estetski nezadostnosti prizanesljiv — pač ni presegal »omike« in »pojmovanja poezije« takratnih dunajskih pesnikov (Čop, 1986: 67). Tudi Linhartovi komediji »predelavi s podmačitvijo sujeta in zvestim opazovanjem ljudskih nravi — živi podobi kranjskega življenja« sta bili namenjeni novemu naslovniškemu krogu — »bolj izobraženim« (n. d.: 96). Čopu je bila všečna tudi leposlovna modelacija domačega življenja (v tem je že blizu znanim Levstikovim zahtevam o literaturi kot zrcalu narodovega življenja). V sklop prizadevanj, ki se hočejo vpisati v izobraženski naslovniški register, postavlja tudi Kranjsko čbelico (n. d.: 126). Ravno Prešernovi prispevki v KC so v marsičem izpolnili Čopove implicitne vrednostne in razvojne modele — zato ne brez preudarka navaja različnost žanrov in stilov, ujemanje obojega v posameznih besedilih (zlasti pri umetnih oblikah — n. d.: 129).

¹⁸ Tako npr. diskretno zaznamuje bolj univerzalno obzorje, ki se mu je Prešeren odprl ravno prek umetnih, »klasičnih« oz. visokih pesniških oblik (Bürgerjeva balada, italijanske stance, tercine in sonet, španska asonirajoča redondilla). Takšne svetovljanske oblike v skladu s schleglovsko teorijo o kultivaciji narodove književnosti s tujimi, romanskimi pesniškimi oblikami, favorizira pred vodnikovsko domačijsko, folkloristično alpsko poskočnico tudi v Slovenski abecedni vojski (Čop, 1983: 117, 118).

na njegove periodizacijske kriterije pri oznakah posameznih obdobj: (a) količina in namembnostna ter zvrstna diferenciranost slovstvenih del, za obdobje tipična distribucija zvrsti (več pomembnejših tiskov v prvi kot v drugi dobi, tretja doba uveljavlja tudi posvetne, uporabne, filološke, celo beletristične zvrsti, medtem ko sta prvi dve pretežno ali celo izključno nabožni); (b) socialni sloji naslovljevalcev in naslovnikov (izobraženci oziroma meščani so pomembnejši šele v tretji dobi, medtem ko v prvih dveh prevladujeta duhovščina in kmečko ljudstvo); (c) stopnja jezikovne in narodne zavesti ter pozornost do napredka v jezikovni kultiviranosti — tj. do izoblikovanja knjižne norme in vpeljevanja višjih jezikovnih zvrsti (v tem prva in tretja doba prednjačita pred drugo); (č) za obdobje tipičen »okus« (ta pojem uporablja vztrajno, a zgolj ponazarjalno, saj ga ne razlaga); (d) v obdobju prevladujoči oziroma vodilni kulturotvorni »subjekt« (v prvem protestanti, v drugem jezuiti in kapucini, v tretjem janzenisti — prim. zlasti s. 58—61).

Pri oblikovanju »urejevalnih tez« (Darasz, 1982: 102) za razvrščanje in interpretacijo slovstvenega gradiva je Čop uporabljal marsikakšen pristop, ki je ostal v metodološki dediščini slovenske literarne zgodovine vse do danes. Poleg zgoraj omenjenih periodizacijskih kriterijev so to še: kritičnost do virov in nasploh tekstološka doslednost, razlikovanje zvrsti po zgradbi in namembnosti, primerjalno vzporejanje sorodnih pojavov (npr. pri Pisanicah), zavest o vlogi kulturotvornih »subjektov«, združb, organizacij in institucij v razvoju narodove kulture (npr. Akademija delavnih, šolstvo, časopis, literanci, katoliški redovi), o vlogi in socializacijskih učinkih raznih občil (tisk, govor, gledališče), poskusi kavzalno-genetičnega razlaganja slovstvenih pojavov (ljudske pesmi).¹⁹ Te teze se najbolj eksplicitno kažejo ravno v vseh tistih delih Čopove Literature Slovencev, ki odstopajo od biobibliografskega koncepta (gl. 2.1). Čopova literarnozgodovinska metodologija ni sklenjena in dosledna, zato jo je bilo potrebno — tako kot npr. njegovo teorijo epa ali kakšne druge estetske in teoretične nazore, razdrobljene v pisemskih refleksijah — šele rekonstruirati.

2.4 Tudi literarnozgodovinska periodizacija je v Literaturi Slovencev zastavljena, ni pa dosledno izpeljana. Eksplicitno je tridelna, pri čemer so posamezna obdobja, ki so poimenovana števnishko (»prva, druga, tretja doba«), dokaj jasno časovno locirana: »protestantski čas«, »čas od Hrena do patra

¹⁹ V poglavju Kranjske ljudske pesmi (Čop, 1986: 147—150) se nasploh najbolj eksplicitno pokaže njegova literarnozgodovinska metoda in teoretične predstave. Ljudsko pesništvo vključuje v korpus narodovega slovstva, a ga obravnava posebej. Zada je verjetno njegovo zavračanje folklore kot standarda umetnega leposlovja, za kar se je zavzemal Kopitar (prim. pismo Kopitarju 21. 1. 1830, kjer mu očita, da je zaradi razvajenosti z lepotami slovanskega ljudskega pesništva preveč ravnodušen in krivičen do »učenih pesnitev Slovanov« — Čop, 1983: 65). Ljudskega pesništva se loteva »formalno«, z vidika zvrsti in oblik in njihove tipične slovenske distribucije (katerih zvrsti sploh ni, katerih je več, katerih manj). Upošteva tudi primerjalni kontekst, a bolj na ravni vzporednosti in razlik med analognimi pojavi v različnih literaturah (npr. da smo manj bogati z ljud. pesmimi kot Srbi, da so naše pripovedne pesmi podobne španskim romancam ipd.). Z zunanjimi zgodovinskimi okoliščinami, z načinom življenja ljudske pesmi, z njenimi socialnimi nosilci že kavzalno-genetično razlaga pogoje njenega razvoja (razlikuje med ljudskim, poljudskim — pesmi »napol izobraženi[h] šomoštr[ov], duhovnik[ov] etc.« o franc. revoluciji — in poljudnim; »strogi verski in moralni nazori« duhovščine so od sedemdesetih let 18. stol. dalje zatirali posvetne pesmi, zlasti »nežnejše in plemenitejše«).

Marka«, čas od Pohlina dalje.²⁰ Toda kljub temu, da je v tretjem obdobju čutil dve dodatni zarezni in že tudi novo, četrto obdobje, tega v Literaturi Slovencev ni razjasnil. Nejasnost je še večja, ker obravnava posameznih časovnih izsekov celo že periodizacijsko naslavlja (»protireformacija«, »spisi nekaterih učencev patra Marka«, »Pohlinovo obdobje«), nekatere pa znotraj posameznih »dob« pušča neimenovane: kaj v »drugi dobi« sledi »protireformaciji«, kaj v »tretji dobi« nadaljuje »Pohlinovo obdobje«? Zadregre lahko do neke mere razčisti šele rekonstrukcija ob upoštevanju nekaterih drugih Čopovih besedil.²¹ Kolikor uporablja periodizacijska poimenovanja, so to bodisi kulturnozgodovinski pojmi, povezani z religioznimi gibanji (reformacija, protireformacija), bodisi imenovanja obdobja po pomembnih, središčnih osebnostih (Pohlinova doba).

2.5 Za natančnejšo raziskavo, kje in kako se je Čop navezoval na izročilo slovenske predliterarnozgodovinske književne erudicije (zlasti na Valvasorja, Pohlina in Kopitarja), s čim se je odzival na sprejemanje tujih, sodobnejših literarnozgodovinskih konceptov (npr. F. Schlegel, Bouterweck idr.), bi bila potrebna dolga in izčrpna študija. Čopovo Literaturo Slovencev lahko v razvoj stroke tule umestim le shematično in nekoliko poenostavljeno.

Potreba po evidentiranju in uzaveščanju že napisanega se pojavi že ob rojstvu slovenske književnosti, dobrih deset let po izidu prve slovenske knjige (Trubarjev Register iz 1561 — prim. Kmecl, 1971: 97). Toda ta prva bibliografija je imela že poseben pragmatiski namen — skušala je dokazati uspešno delovanje slovenskih protestantov nemškimi knezom (prim. Glaser, 1894: VI). Valvasorjev popis »učениh pisateljev, doma s Kranjskega« (dodatek šesti knjigi Slave vojvodine Kranjske, 1689) je podrejen enciklopedičnemu, z regionalno zavestjo slavnostno prepojenemu orisu dežele Kranjske, in torej ni plod avtonomnih literarnozgodovinskih prizadevanj (Kmecl, n.m.); prav takšen je kot spisek škofov na Kranjskem v osmi knjigi Valvasorjevega dela. Vendar

²⁰ »Prve dobe« Čop sicer ne zamejuje z letnicami, vendar se da brez večjih težav rekonstruirati 1550 kot letnico začetka (saj se s prvo Trubarjevo knjigo po Čopu začenja slovenska književnost), 1601 pa konča (pri orisu dobe govori o 16. stol., ob Hrenu, ki je evangelijski veri zadal »smrtni udarec«, pa omenja prav to letnico) — prim. Čop, 1986: 34, 36. Protireformacijo kot del »druge dobe« postavlja med konec 16. in zadnja desetletja 17. stoletja (n. d.: 35). Tudi pri »tretji dobi« je jasno določen le začetek s Pohlinom (1765), iztek pa ne.

²¹ V sami »tretji dobi« je nakazal členitev na »Pohlinovo dobo«, ki je s Pisanicami že gojila »učeno poezijo« (prim. op. 17), in »dobjo], v kateri je pokojni baron Žiga Zois pomembno vplival na prizadevanja slovenskih pisateljev« (Čop, 1986: 99). Gotovo pa se je zavedal tudi nove, »četrte dobe«, v kateri je sam sooblikoval literarnostetski in kulturnopolitični program. V nekaterih pisemskih refleksijah in v pripombah k Celakovskega kritiki KC vzpostavlja ravno Kranjsko čbelico kot simptom uveljavljanja značilnosti novega obdobja (če ne celo kot periodizacijski mejnik): gojenje »višjega sloga« v »učnem pesništvu«, ki naj izobražence, na katere se v tem obdobju odločilneje recepcijsko opira, pritegne v slovenski kulturni krog in s tem vzpodbuja uvajanje slovensčine v zahtevnejše zvrsti, da bi bila tudi slovenska literatura in kultura čim bogatejša in popolnejša, ne pa več — kot doslej — reducirana na (predvsem duhovne) potrebe kmeta in temu ustrezno jezikovno zvrstnost (prim. Čop, 1983: 47—48, 65, 83, 115—117). V Literaturi Slovencev je ta Čopova zavest o novosti, drugačnosti »četrte dobe« precej manj očitna; kaže se v njegovi skrbi, da ne bi njegova aktualna kulturnoprogramatična gesta vdiral v sodbe o piscih, ki so že njegovi sodobniki (prim. Čop, 1986: 116). Strnjeno in določno pa tega obdobja niti ne opredeljuje (nekaj malega omenja le pri oznaki KC) niti časovno ne umešča.

je tu že oblikovana formula, ki je kot tloris služila tudi Čopu: pisci so zaporejeni kronološko, življenjepisnim podatkom (rojstvo, šolanje, stan in status ter družbene vloge, mnenja o zaslugah) je dodana bibliografija (prim. Valvasor, 1977: 147—154). Valvasor mu je bil za obdobje reformacije in protireformacije tudi pomemben vir, do katerega pa je znal biti kritičen.²²

Razni bio-bibliografski pregledi in rudimentarna literarnozgodovinska opazanja so bila večkrat del slovníc. To razkriva po eni strani neavtonomnost slovstvenozgodovinskega pristopa oziroma zvrsti, po drugi pa izdaja ideološko motiviranost takšnega literarnozgodovinskega početja: skupaj z jezikovno normo (enotnostjo) vzpostaviti tudi korpus (enoto) narodne literature in s tem narodno zavest. Takšen je npr. Kopitarjev uvod v slovnico in pripis k njej (Kopitar, 1808: III—XVLIII, 385 in sl.). Tu so biografski, bibliografski in delno že literarnozgodovinski podatki podrejeni slovnični obravnavi: npr. razvoju slovenske jezikovne zavesti in slovničarstva, razvoju pravopisne norme (tudi v prvem delu, Elementarni ortografiji). Že Kopitar pa v uvodu govori o reformaciji, ki ji na začetku 17. stoletja sledi protireformacija.

Pohlinova Bibliotheca Carnioliae (ok. 1792—99, natis. 1803) je po predmetu res usmerjena predvsem na slovstvo in je v tem pogledu bolj avtonomna od bio-bibliografskega pregleda Valvasorjevega tipa (Kmecl, 1971: 98). Vendar se še popolnoma oklepa bibliografskega koncepta, zato bi ji težko rekli prvi slovenski literarnoznanstveni spis. Pisci so namreč razvrščeni po abecednem redu (alphiteca, bethiteca itd.); predgovor kaže, da je bil tudi ta pregled izrazito pragmatsko motiviran — skušal je uzavestiti in afirmirati kranjske pisce zato, da bi tradicija vzpodbujala Pohlinove sodobnike k domoljubnemu nadaljevanju tvornosti svojih predhodnikov (prim. Glaser, 1894: V).

Potentakem je bil pisec Literature Slovencev tisti, ki je pri nas odločilno prispeval k avtonomizaciji literarne zgodovine kot posebne zvrsti obliterarnih besedil oziroma stroke s svojim predmetom, metodološkimi postopki in cilji; prvi pri nas se je zavedal literarne zgodovine kot take in je skušal s to zavestjo sporadično presegati bio-bibliografski okvir (gl. 2.1—2.3) ter poskrbel za kar najzanesljivejši in tekstološko čimbolj neoporečni nabor in popis slovstvenih pojavov.

Poleg nekaterih metodoloških postopkov (gl. 2.3) so se v dediščini slovenske literarne zgodovine ohranila tudi številna njegova stvarna spoznanja, med drugim v precejšnji meri tudi njegova periodizacija (gl. 2.4) in kriteriji, po katerih je do nje prišel. Tako npr. Glaser, pisec najopaznejše slovstvene zgodovine v 19. stoletju, podobno periodizira časovni izsek, ki ga je zajel Čop.²³

Že I. Kunšič (1899: 128—157) je prikazal in opisal Čopovo gradivo za Šafárikovo Zgodovino južnoslovanske literature; dokaj natančno je navajal

²² Prim. njegovo popravo Valvasorjevega podatka o Kastelčevem slovarju, do katere je prišel s tekstološko kritičnostjo do vira in s samostojnim sklepanjem (Čop, 1986: 43).

²³ Protestantovska doba (1550—1600), katoliška doba (vanjo vključuje še 18. stol. in Pohlina); naslednje dobe ne poimenuje drugače kot z razponom med dvema političnozgodovinsko pomembnima letnicama (od francoske revolucije do 1848. l.◀). Podobno kot Čop nakazuje njeno dvodelnost (z Vodnikom in Prešernom kot središčnima osebnostima), predvsem pa opisuje njene značilnosti sorodno Čopovi oznaki »tretje dobe« (prim. Glaser, ZSS II, 1895, s. 39).

tisto, kar je Šafárik izpustil,²⁴ kar pa je obdržal, je navadno zgolj omenjal z napotili na ustrezne strani v njegovi knjigi iz 1864. Ne loteva pa se natančnejših primerjav obeh besedil z vidika Šafárikovih posegov (izpustov, preazporeditev, vstavkov) in njihovih vrednostnih ter konceptualnih razsežnosti.

Odnosi odvisnosti Šafárikovega metabesedila od Čopovega protobesedila (prim. Popovič, 1976) so: (a) dobesedno navajanje (empirični citati enunciacij), včasih preoblikovano s posegi, (b) povzemanje podatkov, a drugače ubesedeno (citati informacij) in (c) opiranje na vire, ki jih protobesedilo predlaga.

Slovenski del Šafárikove knjige (1864: I/1—149) je pretežno kompilatorski; vprašanje je, koliko se sploh opira na lastne analize gradiva, saj večinoma povzema podatke, izjave in vire drugih avtorjev (zlasti Čopa, poleg njega še Kopitarja, Metelka, Dobrovskega idr.). Čopova Literatura Slovencev obravnava avtorje in dela skupaj, dodaja številne sintetične oznake v opombah, na začetkih ali koncih obravnavanih obdobjih, Šafárik pa avtorje in dela obravnava ločeno, vsakič pa mehanično, brez opaznih sledi literarnozgodovinskega historizma. Biografsko gradivo je dosledno urejeno po člankih, v katere večinoma zajema tudi nekatera splošnejša mesta protobesedila. Tako so ves Čopov dragoceni opombarski drobiž in osamosvojene literarnozgodovinske pasaže lepo pospravljeni v pregledne predalčke bio-bibliografskega kataloga. Periodizacija je mehanična, opušča Čopove oznake in poimenovanja kot vidna urejevalna vodila na račun togih kronoloških zarez (16., 17., 18., 19. stoletje). Bibliografsko gradivo je razporejeno po apriorni shemi bibliografskih področij (jezikoslovje, govornišstvo, poezija in proza, zgodovina in pravo, filozofija in pedagogika, matematika, naravoslovje in rokodelstvo, medicina, teologija). Takšen pregled kaže večjo naklonjenost sinhroni predstavi repertoarja nekega slovstva kot diahroni povezanosti avtorjev in del. Pri oznaki konceptualne razlike kot posledice Šafárikovih preazporeditev naj si privoščim malo patetičnega pripodabljanja: Čopovo besedilo kakor da poka po vseh šivih preozko ukrojene bio-bibliografske suknje, kakor da ga razganja notranja dinamika (številne opombe, dostavki, rubrike), Šafárikovo pa ga lepo pregledno ugladi, toda tako, da historicistični zalet, kolikor ga je bilo, povsem skrepeni.

Resnici na ljubo pa je treba pripomniti, da je Šafárik tako shematičen in ahistoričen v slovenskem delu, medtem ko je ureditev gradiva za srbsko slovstvo (3. zvezek Zgodovine južnoslovanske literature, 1865) že bližje tedanjim literarnozgodovinskim konceptom (oris zgodovinskih dogajanj, kulturnozgodovinskih okoliščin, jezika in njegovega razvoja; pisci so razvršeni tudi po verski pripadnosti, periodizacija ni zgolj mehanična — npr. zaporedje srbskih piscev od 1730 do 1830). Razlog za to bo verjetno tudi ta, da je imel s srbsko kulturo bolj neposreden in dejaven stik, pa je tudi v pristopu manj shematičen in kompilatorski.

Podrobna primerjava Čopovega protobesedila in Šafárikovega metabesedila omogoča sledeče povzetke: (a) za 16. stoletje pri Šafáriku le članek o Dalmatini pretežno sloni na Čopovih formulacijah, medtem ko pri Trubarju upošteva zgolj pomembne ocene ali informacije, sicer pa se pogosto opira na vire, ki jih je predlagal Čop (Valvasor, Kopitar); izpušča tudi njegovo sintetično

²⁴ Daljši so navedki o značilnostih kranjsko-slovenskega jezika, o klasični izobrazbi v Khislovem času, protireformaciji in jezuitih, Pohlinu in »tretji dobi«, janzenizmu, Vodnikovih Pesmah za pokušino, Kopitarju, Šmigocu, Staniču, kranjskih ljudskih pesmih in narečjih.

oznako reformacije; (b) v razdelku 17. stoletja so vsi članki v glavnem citatni prepisi Čopovih formulacij, tudi zaporedje avtorjev mu sledi, izpušča pa njegovo oznako protireformacije, njenega mrtvila, vlogo Evangelijev in listov, Akademije delavnih, prihoda jezuitov in oznako o času nekritične znanosti; (c) v razdelku 18. stoletja je že precej člankov, ki se le delno nanašajo na Čopa in temelje še na drugih virih (od daljših — o Hipolitu, Popoviču, Pohlinu, Kumerdeju, Japlju, Vodniku, Zoisu). Manj navezano na Čopove enunciacije je obdelan zlasti Zoisov krog (razen Linharta, kjer Čopa razen manjših prerazporeditev v celoti citira) in Pohlin. Zaporedje avtorjev se razlikuje od protobesedila, kjer je vpeljana delitev na pohlinovce in protipohlinovce in je posebej obravnavano severovzhodno slovensko slovstvo. Zaradi mehanične delitve Šafárik ne upošteva zarez med Čopovim drugim in tretjim obdobjem. Izpušča tudi obširnejše informacije o obnovljeni Akademiji delavnih, o janzenizmu in nekaterih kulturnih spremembah v času Ilirskih provinc; (č) za 19. stoletje tudi pri Čopu ni kakšnih širših posplošujočih in osamosvojenih oznak — posebej opozori na Kranjsko čbelico in na njeno recepcijsko usmerjenost, na vidike institucionalnega in znanstvenega utrjevanja slovenske knjižne norme pa proti, v posameznih bio-bibliografskih člankih, kar Šafárik (z nekaterimi pridržki) lahko vse lažje povzame. Citira ga brez večjih motenj, na razlike v zaporedju avtorjev vpliva le to, da je Čop izločil in posebej obravnaval jezikovno manj pomembne pisce, česar Šafárik ni storil. Vsi krajši in daljši članki (razen o Metelku) so v večji meri ali pretežno odvisni od Čopovega besedila. Vendar pa Šafárik v nekatere navedke vstavlja drugačno vrednotenjsko stališče, ki nevtralizira tiste Čopove ocene, ki bi lahko izzvenele preveč polemično. Njegova stališča v teh primerih prvič navaja z distanco, ne povzema jih direktno; uvaja jih kot glas (kopitarjancem) »nasprotnega tabora«. Pod vplivom kopitarjanske perspektive je Šafárik pri Ravnikarju, Zalokarju in Metelku (a tudi pri Vodniku) veliko bolj afirmativen kot Čop. Šafárikov transvalorizacijski poseg v njegovo protobesedilo je torej izrazitejši v aktualnem obdobju.

V bibliografskem delu so Čopove formulacije, ki jih je moral zaradi konceptualnega razločka pač prenesti drugam, v glavnem prepisane — npr. pri ocenah Kumerdejeve slovnice (1793), Vodnikove Pismenosti (1811), Metelkove slovnice (1825; v daljši oznaki pa se spet mešata Čopova in kopitarjevska perspektiva), v dolgem članku o slovenskih ljudskih pesmih, pri Pisanicah, Kranjski čbelici in Linhartovih komedijah.

Šafárik je torej Čopovo protobesedilo z izpusti in prerazporeditvami preuredil konceptualno (počistil je vse, kar je v Literaturi Slovencev poganjalo iz bio-bibliografskega okvira in segalo že v območje literarne zgodovine), v aktualnem obdobju pa zlasti z vstavki in drugimi preoblikovanji ponekod tudi vrednotenjsko.

ODNOSNICE

Matija ČOP, 1983: Pisma in spisi. Ur. J. Kos, prev. J. Moder. Ljubljana.

Matija ČOP, 1986: Pisma Matija Čopa. Druga knjiga: Literatura Slovencev. Ur. A. Slodnjak, prev. A. Slodnjak in B. Slodnjak. Ljubljana. (Po rokopisu iz 1831.)

Zdzisław DARASZ, 1982: Levstikov književnozgodovinski nazor. V: Obdobja 3, ur.

F. Zdravec, s. 101—107, prev. T. Pretnar. Ljubljana.

Karel GLASER, 1894: Zgodovina slovenskega slovstva I.

Ivan GRAFENAUER, 1909: Zgodovina novejšega slovenskega slovstva I. Od Pohlina do Prešerna. Ljubljana.

- Ivan GRAFENAUER, 1973: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje.
- Matjaž KMECL, 1971: *Slovenska literarna zgodovina*. V: *Lirika, epika, dramatika*, s. 97—110. Murska Sobota.
- Jernej KOPITAR, 1808: *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Ljubljana.
- Janko KOS, 1979: *Matija Čop*. Ljubljana.
- Janko KOS, 1981: *Matija Čop in evropska romantika*. V: *Obdobja 2*, ur. B. Paternu, s. 37—45. Ljubljana.
- Janko KOS, 1983: *Opombe*. V: *Čop*, 1983.
- Janko KOS, 1986: *Opomba*. V: *Čop*, 1986.
- Ivan KUNSIČ, 1899: *Doneski k zgodovini književne zveze med Čehi in Slovenci*. Zbornik SM, 1. Ljubljana.
- Boris PATERNU, 1974: *Receptija romantike v slovenski poeziji*. V: *Pogledi na slovensko književnost I*, s. 159—216. Ljubljana.
- Boris PATERNU, 1981: *Konstituiranje slovenske poezije*. V: *Obdobja 2*. Ljubljana.
- Anton POPOVIČ, 1976: *Aspects of metatext*. CRCL, 3, s. 225—235. Toronto.
- Rečnik književnih termina, 1985: *Ur. Z. Skreb idr.*, s. 279—286 (*Istorija književnosti*.) Beograd.
- Paul Josef ŠAFÁRIK, 1864: *Geschichte der südslawischen Literatur*. Ur. J. Jireček. I: *Slowenisches und glagolitisches Schriftthum*. Praga.
- Rozka STEFAN, 1985: *Matija Čop v lvovskih Rozmaitošcih*. SR, 4, s. 407—418. Ljubljana.
- Janez V. VALVASOR, 1977: *Slava vojvodine Kranjske*. Ur. B. Gerlanc, prev. in op. M. Rupel. Ljubljana. (Po izdaji iz 1689.)

ZUSAMMENFASSUNG

Čops Literatur der Slowenen (1831) stellt jenen Typus des ästhetischen Abhandlungsbriefes dar, der auf mittelbare Veröffentlichung abzielt. Der biographische und bibliographische Rahmen, wie Šafárik ihn von Čop erwartete, war für diesen unzureichend und einengend. Er ging deshalb durch Periodisierung der einzelnen chronologisch angeordneten literarischen Erscheinungen darüber hinaus, aber auch mit Periodisierungsbenennungen, mit synthetischen Kennzeichnungen von konstitutiven Eigenschaften einzelner Zeitalter nach einem ständigem, in erster Linie »formellen« Periodisationsmodell (Menge und Zweckdifferenzierung von literarischen Werken, die für die Zeit typische Artendistribution, der Grad des sprachlichen und nationalen Bewußtseins und der Fortschritt der Sprachkultur, soziale Schichten der Adressierenden und der Adressaten, das im Zeitalter im Vordergrund stehende kulturbildende Subjekt), mit konzentrierten Übersichten von längeren Zeitabschnitten mit besonderer Hinsicht auf Sonderprobleme usw. Damit griff Čop schon sporadisch in die Hauptschatzkammer der literarhistorischen Methode zurück, wie er sie bei seinem Studium der europäischen Literaturen kennengelernt hatte: die Evidenzierung und Bewußtwerdung aller Texte der Nationalliteratur als Sondereinheit, die Wert- und Bedeutungshierarchisierung des Materials und Ansätze eines literarischen Kanons, das historische Entwicklungsaspekt, durch eine teleologische Perspektive ergänzt, Ansätze einer kausal-genetischen Logik, die textologische Konsequenz usw. Čops literaturhistorische »Ordnungsthese« wurden auch durch sein eigenes kultur-ästhetisches Programm beeinflusst, das in so mancher Hinsicht auf das literarhistorische, theoretische und ästhetische Konzept der Brüder Schlegel zurückgreift (besondere Bedeutung der Sprachkultivierung, das Bestreben um eine Artendifferenzierung und Fülle, insbesondere durch die Einführung von anspruchsvolleren Formen). Čop hat als erster in Slowenien entscheidend zur Autonomisierung der Literaturgeschichte beigetragen, er war sich durchaus ihres Gegenstandes, ihrer methodologischer Verfahren und Ziele bewußt und versuchte mit diesem Bewußtsein die bio-bibliographische Grundlage zu überwinden. Šafárik hat in der Geschichte der Südslawischen Literatur (1864) Čops Vorlage (seinen Prototext) durch Auslassungen und Neuordnungen konzeptuell neubearbeitet (und musterte alle literaturhistorischen Ansätze aus), in dem ihnen gemeinsamen Zeitabschnitt aber auch in erster Linie durch Einschreibungen und andere Änderungen manchmal auch in der Wertung.